

Journal of Economy Culture and Society

ISSN: 2602-2656 / E-ISSN: 2645-8772

Derleme Makalesi / Review Article

Max Weber, Eşitsizlik ve Toplumsal Tabakalaşma

Max Weber's Theory of Inequality and Social Stratification

Kemal AYDIN¹

Öz

Bu çalışmada Max Weber'in eşitsizlik ve toplumsal tabakalaşma teorisi incelenmektedir. Makalenin ilk bölümünde Weber'in tabakalaşmaya bakış açısında uyguladığı olasılığa dayalı çok boyutlu nedensellik yöntemi ve öznel faktörlere verdiği önem üzerinde duruldu. İkinci bölümde, Weber'in çoklu sınıf tipolojisi kısmen Karl Marx ile de karşılaştırılarak sınıf, statü ve parti terimleri birbirleri ile ilişkileri bağlamında çözümlendi. Üçüncü bölümde, Weber'in tabakalaşma literatürüne kazandırdığı bir diğer kavram olan "açık ve kapalı ilişkiler" (toplumsal kapanma) irdelendi. Dördüncü bölümde, Weber'in tabakalaşma görüşlerinde bir diğer boyutu oluşturan güç, egemenlik, bürokrasi ve tabakalaşma ilişkilerine değinildi. Son bölümde, Weber'in tabakalaşma bağlamında öngörülerde bulunduğu demokrasi ve sosyalizm konusu değerlendirildi. Weber'in sosyolojisinde eşitsizlik ve tabakalaşma olasılığa dayalı çok boyutlu nedensellik bağlamında temellendirilmektedir. Tabakalaşma çerçevesinde yaptığı sınıf, statü, parti, açık ve kapalı ilişkiler, güç, egemenlik ve bürokrasi bu karmaşıklığı göz önüne sermektedir. Bu makalede incelenen Weber'in eşitsizlik ve tabakalaşma teorisi, modern toplumların karmaşık gerçeklerini anlamak bakımından günümüz tabakalaşma araştırmalarında da esnek teorik temeller sağlamaya devam etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Weber, eşitsizlik, tabakalaşma, sınıf, statü

ABSTRACT

This article explores Max Weber's theory of inequality and social stratification. In the first section, we explore Weber's sociological methods applied in a stratification framework, multiple causalities, and probability and subjective factors. In the second section, Weber's multiple conceptions of class, status, and party are analyzed and compared to Marx's class theory. In the third section, social closure or open and closed relationships are explained in relation to stratification research. The fourth section comprises another dimension of Weber's view on inequality, and concepts of power, domination, and rationalized bureaucracy are discussed. In the last section, Weber's prediction of inequality in democratic and socialist societies is assessed.

¹Doç. Dr., Kocaeli Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi, Kocaeli, Türkiye

Corresponding author:

Kemal AYDIN,
Kocaeli Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi, Kocaeli, Türkiye
E-mail: kemal.aydin@kocaeli.edu.tr,
kemal.aydin111@gmail.com

Received: 31.05.2017

Accepted: 24.01.2018

Citation: Aydın, K. (2018). Max Weber, eşitsizlik ve toplumsal tabakalaşma. *Journal of Economy Culture and Society*, 57, 245-267. <https://doi.org/10.26650/JECS414077>

Weber's stratification theory is partly based on positive critiques of Marx. Weber's approach to social inequality and stratification emphasizes causal pluralism and the probabilistic nature of social explanation. His analysis of class, status, party, and "open and closed relations" (social closure), power, and domination illustrate the complexity of his theory. Weber's theory of inequality and social stratification continues to provide a flexible theoretical foundation in contemporary social inequality studies.

Keywords: Weber, inequality, social stratification, class, status

EXTENDED ABSTRACT

This article attempts to present Weber's theory of inequality and social stratification and partly compares with Marx's view. In today's late capitalist societies, the vision of inequality and stratification written by Weber a century ago can be considered outdated in the classic sociology books of the past, but Weber's theory of inequality and stratification maintains its validity in terms of recognizing the work done today.

Marx and Weber's primary interests and the questions that occupied them were not about social stratification, nor did they present a systematic stratification theory in this regard. The main problem both sociologists were interested in was the development of capitalism, not stratification. However, the sociologists who followed them systematized the stratification area and, expanding on their thoughts, made it one of the most important fields of sociology.

The first part of this study deals with a probability-based multi-dimensional causality method that Weber applied on stratification and the importance he attached to subjective factors. In the second part, the multi-class processes in the modern world are discussed, and the concepts of class, status, and party are summarized in relation to each other. In the third part, "open and closed relationships" (social closure)—another concept that was introduced by Weber to stratification literature—is examined. In the fourth section, the concepts of power, sovereignty, rationality, and bureaucracy, which are other dimensions of stratification, are examined. In the last part, democracy and socialism, for which Weber made predictions in the context of inequality and stratification, are discussed.

Weber's contributions to inequality and stratification are still considered important because the multi-dimensional factors strongly influence people's lives. Weber's inequality and stratification theory, which has been analyzed in this article, continues to provide a flexible foundation since it defines the complex realities of modern societies and addresses all aspects of interrelated processes.

Weber's main argument regarding this topic is that social inequality and stratification have a complex nature based on multi-dimensional causality.

The forms of Marx and Weber's thoughts continue to be sources of reference today. Although Weber's view of inequality is considered as opposite to Marx, they have common ideas about the nature of inequality and the importance of classes that play crucial role in inequality. Weber included a middle class that was neither proletarian nor bourgeois after Marx's two-polar class analysis of proletarian and bourgeois, expanding Marx's analyses and developing a three-dimensional stratification perspective of class, status, and party.

Both thinkers agree that struggle and conflict are the most important factors in inequality. However, according to Marx, struggle and conflict are not natural consequences of human nature and social life. Exploitation and the class system force people into conflict, preventing cooperation and collaboration inherent in human nature. According to Weber, even if there is no class-based exploitation order, power struggle and conflict will continue in other areas. While the revolution Marx predicted did not happen, the prediction that the accumulation of capital by a small minority, now a huge problem in the world, seems to have been confirmed.

Class buildings, social closure, power and status inconsistency theories developed in recent years are based on the renewal of Weberian view of social inequality. An important part of the inequality and stratification theories developed in recent years (class building, social closure, power theories, status inconsistency, etc.) belong to the neo-Weberians.

Postmodernist researchers argue that class has lost its importance and left its place to fragmented identities, lifestyles, and consumption, but these debates are, in a way, based on updating Weber's status concept. However, Weber's multi-dimensional class, status, and party formula has lost its actuality in recent years. Instead, Weber's social closure (closed relationships) analyses have gained importance in stratification studies.

GİRİŞ

Sosyolojinin önemli alt disiplinlerinden biri olan toplumsal eşitsizlik ve tabakalaşma, gelişim sürecini büyük ölçüde Karl Marx, Max Weber ve daha sonra bu iki düşünürün günümüzdeki takipçilerinin araştırmalarına borçludur. Bu makale, Weber'in toplumsal eşitsizlik ve tabakalaşmaya bakış açısını, kısmen Marx ile de mukayese ederek sistematik bir şekilde sunmayı amaçlamaktadır. Bugünün geç kapitalist toplumlarında Weber'in bir asır önce yazdığı eşitsizlik ve tabakalaşma görüşü geçmişin klasik sosyoloji kitaplarında kalmış görülebilir; fakat Weber'in eşitsizlik ve tabakalaşma teorisi günümüzde yapılan çalışmaları anlamak bakımından geçerliliğini korumaktadır. Marx ve Weber'in eşitsizlik ve tabakalaşma ile ilgili geliştirdikleri düşünceler sentezlenerek yeni boyutlar kazanmıştır ve hala tabakalaşma çalışmalarında kullanılmaktadır.

Weber, Marx'ın toplumsal eşitsizlik, sınıf analizi ve tabakalaşma görüşlerine pozitif eleştiriler getirmiştir. Marx'ın hayalleri ile uzun ve yoğun bir diyalog içinde eksik gördüğü yönlerini entelektüel düzeyde verimli tartışmalara dönüştürerek kendi eşitsizlik ve tabakalaşma görüşlerini geliştirmiştir. Marx ve Weber'in birincil ilgi alanı ve onları meşgul eden sorular sosyal tabakalaşma olmamıştır ve bu konuda sistematik bir tabakalaşma teorisi de sunmamışlardır. Her iki sosyoloğu meşgul eden temel sorun tabakalaşma değil kapitalizmin gelişimi olmuştur. Fakat daha sonra gelen sosyologlar, onların düşüncelerinden hareketle, tabakalaşma alanını sistematikleştirip sosyolojinin önemli alt dallarından biri haline getirmişlerdir.

Weber'e göre toplum anlaşılması güç labirentlerle dolu bir olgudur. Weber'i anlamının zorluklarından biri düşüncesinin zıtlıklardan ileri gelmesindedir. Bu nedenle de sosyolojik açıklama karmaşık doğası ve barındırdığı zıtlıklardan dolayı tek bir nedene indirgenemez. Weber'in çok boyutlu toplumsal güç ve süreçlere verdiği önem, O'nun tabakalaşma yazılarında da çeşitli başlıklar altında karşımıza çıkmaktadır (Ringer, 2006).

Bu çalışmanın ilk bölümünde Weber'in tabakalaşmaya bakış açısında uyguladığı olasılığa dayalı çok boyutlu nedensellik yöntemi ve öznel faktörlere verdiği önem üzerinde durulmaktadır. İkinci bölümde, modern dünyada çoklu sınıf süreçlerine değinilmekte ve sınıf, statü ve parti kavramları birbirleri ile ilişkileri çerçevesinde özetlenmektedir.

Üçüncü bölümde, Weber'in tabakalaşma literatürüne kazandırdığı bir diğer kavram olan "açık ve kapalı ilişkiler" (*toplumsal kapanma*) konusu irdelenmektedir. Dördüncü bölümde, tabakalaşmanın bir diğer boyutu olan güç, egemenlik, rasyonalite ve bürokrasi kavramları incelenmektedir. Son bölümde, Weber'in eşitsizlik ve tabakalaşma bağlamında öngörülerde bulunduğu demokrasi ve sosyalizm konusu ele alınmaktadır.

1. Çoklu Nedensellik ve Olasılık

Weber'in sosyolojik yöntemini ayrıntıları ile tartışmak konumuzun dışındadır, fakat tabakalaşma görüşlerini netleştirmek için uyguladığı yöntemin bazı yönlerine değinmek gerekmektedir. Weber, toplumbilimlerinde yöntemsel bireyciliği savunan pozitivistlerle bunun aksini iddia eden Alman Tarihselci Okul'un yorumsalci yöntemini uzlaştırmaya çalıştı.

Weber nedenselliği olasılık bağlamında ele aldı. "Toplumsal araştırmalarda nesnel ampirik kesinlik ona neredeyse hiç ulaşılabilir görünmedi. Tarihsel ve sosyolojik olmak üzere iki nedensellik türü üzerinde durdu: Tarihsel nedensellik bir olaya neden olmuş olan biricik koşulları belirlerken, sosyolojik nedensellik iki fenomen arasında düzenli bir ilişkinin kurulmasını varsayar. Bu ilişkinin A'nın B'yi kaçınılmaz kıldığı bir biçim alması zorunlu değildir ama A'nın B'ye az veya çok destek olduğu bir biçim olabilir" (Cosser, 2008, s. 207-208). Weber sosyal olguları irdelerken olasılık kavramını sıklıkla dile getirir. Weber'e göre sosyal bilimlerde çoğu zaman 'X' 'Y'nin nedeni olabilir ama her zaman ve her koşulda X'in 'Y'ye neden olduğunu iddia etmek gerçekçi değildir. Örneğin, Marx'ın bir toplumda baskın fikirlerin aslında egemen sınıfların fikirleri olduğu görüşünü ele alırsak, Weber'e göre, bu bazı hatta pek çok durumda geçerli olabilir ancak her baskın düşüncenin egemen sınıfın düşüncesi olduğunu iddia etmek gerçek dışıdır (Grabb, 1984, s. 47-48).

Çok karmaşık etmenlerin sonucu meydana gelen sosyal olguları tek bir neden ile açıklamak onları basite indirgeyip çarpıtmaktır. Örneğin, neden bazı insanların zengin diğerlerinin de yoksul olduğunu anlamak istediğimizi varsayalım. Bazı insanlar zengindir çünkü zengin bir ailede doğmuştur ve yoksul insanlar da yoksul bir ailede doğduğu için yoksuldur. Burada iktisadi eşitsizliğin nedeni mirastır. Ancak, modern

toplumlarda diğer pek çok faktörün de iktisadi eşitsizliğe yol açtığını görmezden gelemeyiz. Modern toplumlarda sadece miras değil, ırk, cinsiyet, etnik köken ve hatta fiziki görünüm vb. dahi etkilidir. Elbette bütün bu etmenlerin aynı derecede etkili olduğunu söyleyemeyiz fakat muhtemelen miras ya da ırk çoğu durumda fiziksel görünüşten daha etkilidir. Sosyal bilimciler potansiyel nedenleri inceleyip her birinin görelî etkisini değerlendirmelidir (Grabb, 1984, s. 47-48).

Weber'in toplumsal bilimlerde ilgi odağı belirli tarihsel-toplumsal bağlamlar içinde insanların eylemlerine atfettikleri öznel anlamlardır. Doğal bilimlerde cansız nesnelere gözlemleyip kesinlik derecesinde açıklama yapmak daha kolaydır. Öznesi insan olan toplum bilimlerinde ise hem nesnel hem de öznel şartlar söz konusudur. Bu nedenle nesnel koşullar ile birlikte toplum bilimleri insanların öznel hayatlarında kendi eylemlerine atfettikleri anlamları, düşünceleri ve dünya görüşlerine yönelmektedir (Özlem, 1990, s. 32).

Weber öznel faktörlere önem veren bir düşünürdür ve indirgemeci teorileri reddetmiştir. Maddî gerçeklik ve fikirler arasındaki ilişkiler karmaşıktır. Marx, erken dönem çalışmalarında Hegel'in idealist felsefesini eleştirmiş ve Hegel'in maddî koşulları dikkate almadığını düşünmüştür. Fakat Weber'e göre burada sorun bazı Marksistlerin Marx'ın özgün görüşlerini basitleştirerek aşırı materyalizme indirgemeleridir. Weber için, insan ve kültür materyalizme indirgenemez. Varlıkları ya da yokluklarıyla toplumsal olanın temel belirleyicisi fikirlerdir. Çünkü insanları motive eden öznel anlamlar ve fikirler sıkça basit materyalist teorinin tahmininden çok daha farklı sonuçlara yol açmaktadır. Örneğin, Weber 19. Yüzyıl Almanyasında köylülerin kendilerine ekonomik refah getiren sözleşmeli serflik düzenini reddederek daha az gelir getiren ücretli emeği seçtiklerini yazmıştır. Öznel tercihler söz konusu olduğunda, insanlar ekonomik koşullar yerine özgürlüğü seçebilmektedir (Giddens, 1999 s. 121-122). Bu meseleye bir örnek olarak Weber, Protestan ahlakı ve kapitalizm incelemesinde dünya görüşü ve fikirlerin tarihte nasıl etkili bir güç haline geldiğini göstermek istemiştir. Calvinistlerdeki katı kadercilik anlayışına göre kimin kurtuluşa erdiğini ve kimin de lanetlendiği önceden Tanrı tarafından belirlendiğine göre geriye yapılacak tek şey bu dünyada çalışıp çabalayarak bu şekilde kurtuluşa ermenin yollarını aramaktır. Kapitalist sınıfın neden bazı Protestan mezheplere bağlı insanların arasında yoğunlaştığı ve kapitalizmin belirli bir yönde geliştiğinin izleri bu mezheplerin öne çıkan inançlarında aranmalıdır (Weber, 2010).

Ancak önemli bir noktayı tekrar hatırlatmak gerekirse, Weber, hiçbir zaman kapitalizmi meydana getiren tek sebebin Kalvinist dini inanç olduğunu düşünmemiştir veya Kalvinizm olmasaydı kapitalizm ortaya çıkmazdı diye bir iddiada bulunmamıştır. Bu türden basit tek nedenli açıklamaları reddetmiştir ve bu türden açıklamaların ideolojik olduğunu düşünmüştür. Tek yönlü materyalistlik açıklamanın karşısına aynı şekilde tek yönlü tinsel, kültürel açıklama ile çıkmanın da çok fazla bir anlamı yoktur. Tek yönlü açıklamalar Weber'in çoklu nedensellik anlayışı ile çelişmektedir. Tek yönlü nedensel yaklaşımın aksine objektif ve sübjektif koşullar ve insanların eylemlerine yükledikleri öznel anlamlar sosyolojik açıklamayı ortaya çıkarır (Gerth ve Mills, 1987, s. 62). Sosyal bilimcilerin potansiyel nedenlere bakması ve gözlem yolu ile sosyal fenomenlerin büyük ya da küçük nispi etkilerini değerlendirmesi zorunludur. Objektif sosyal koşullar ile insanların eylemlerinin öznel anlamları arasındaki karmaşık etkileşim toplumsal eylemin yönü ve sosyal yapının şekillenmesinde etkilidir.

2. Kapitalizmde Çoklu Sınıflar

Yukarıda değinildiği gibi, Weber uyguladığı sosyolojik yöntemde olasılığa dayalı çoklu nedensellik varsayımından hareket eder. Eşitsizlik ve tabakalaşma olgusunun incelenmesinde de usul olarak olasılığa dayalı çok boyutlu nedensellik yaklaşımını benimser. Marx, sınıfsal ilişkilerin belirleyici olduğu tek boyutlu bir toplumsal tabakalaşma anlayışını savunur ve sınıfı üretim araçlarına sahip olanlar ile olmayanlar üzerinden tanımlar. Weber ise sınıf ilişkilerinde özellikle de statü ve parti ile kesiştiği çok boyutlu bir görüşü savunur. Marx, öncelikle bu iki sınıf arasındaki sömürü ilişkilerini incelemiş bu ilişkinin nasıl bir çatışma ortaya çıkardığına odaklanmıştır. Marx, mülkiyet ve zenginliğin dağılımı ile birinci dereceden ilgilenmemiştir. Weber de sınıf mücadelesi ve tahakkümünden bahsetmektedir fakat Weber'in sınıf tanımındaki temel vurgusu her türlü maddi mal, mülk, para, meslek, statü gibi değer atfedilen şeylerin dağılımıdır. Bir diğer ifade ile "Marx'ın sınıf analizi analitik, Weber'inki ise esas olarak derecelendirilmiştir ve tanımlayıcıdır" (Argın, 1992, s. 8). "Marx, sınıfı nesnel bir sosyal konumlar yapısı olarak kavramlaştırır. Weber'in sınıf analizi ise bir sosyal eylem teorisi formunda gelişmiştir" (Argın 1992, s. 8). "Weber, Marx'ın büyük karşıtıdır. Ne var ki, bütün karşıtıklarda tamamlayıcılık da olduğu için, Marx ve Weber sosyolog olarak zıt ikizler gibi görünmektedir" (MacRae, 1985, s. 18).

Sınıflar piyasada insan eyleyiciler ile gelişen ekonomik bir terimdir. Weber'in sınıf tanımı başlangıçta Marx ile benzerdir çünkü her ikisinde de maddi mülkiyetin varlığı ve yokluğu bütün sınıf durumlarının temel kategorileridir (Weber, 2012, s. 293). Ancak, bu kategoriler içerisinde sınıf durumları bir yandan kazanç için kullanılabilir mülkiyet türüne, öte yandan da pazarda sunulabilir hizmetlerin türüne göre daha da ayrışır. Bu nedenle mülkiyet sahipleri mülkiyetin türüne göre yeni bölümlere ayrılırken mülk sahibi olmayan işçi sınıfı da hizmet ve becerilerinin türlerine göre farklılaşır (Ünal, 2011; Weber, 2012, s. 293).

Giddens'a göre, Weber'in bu ayrımı mantıksal olarak takip edildiğinde sayısız olası sınıf formuna ulaşılır ve modern toplumda hemen her bireyin kendi başına bir sınıf oluşturma potansiyeli ortaya çıkar ve sonuçta sınıf kavramı anlamını kaybedebilir (Giddens, 1999). Fakat Weber bu sınıf formülünü aşırıya götürmez ve uygulamada Marx ile kendi çoklu nedensellik arasında konumlanır. Weber, daha sonra devam eden sınıf analizlerinde sınıf ve sosyal sınıf ayrımı yaparak sayısız olası sınıf formu potansiyelini sınırlandırmaktadır.

Weber terminolojisinde sınıflar sosyal topluluklar değildir; yalnızca toplumsal eylemin mümkün ve muhtemel temellerini temsil eder. Yukarıda da özetlendiği gibi Weber'e göre sınıf benzer ekonomik koşulları paylaşan ve benzer ekonomik çıkarlara sahip bireylerden müteşekkil bir kategoridir. Bu tanımı ile sınıf gerçek gruplardan ibaret değildir. "Bir sınıf gruptan ziyade kategori, yani ortak bir karakteristik temelinde bir arada tanımlanan insanlar toplamıdır" (Cuff, Sharrock ve Francis, 2013, s. 57). Sınıfı kavramsal olarak "grupla" özdeş olarak ele almak saptırmaya yol açar. Fakat benzer sınıf konumunda olan bireylerde grup farkındalığı meydana gelip ortak hareket etmeye başladıklarında sosyal sınıftan bahsedilebilir. Bu nedenle '*sınıf*' ve '*sosyal sınıf*' kavramları birbiri ile ilişkilidir fakat aynı şey değildir (Weber, 2012, s. 295).

Burada yine Weber'in öznel anlama verdiği önem bir kez daha belirgin hale gelmektedir. Weber'in sınıf ve sosyal sınıf ayrımı Marx'ın '*kendi içinde sınıf*' ve '*kendisi için sınıf*' ayrımına benzer. Marx, sınıf bilincine sahip olmayan proletarya için kendi içinde sınıf, sınıf kimliğinin farkına varılıp örgütlü bir grup haline dönüşme sürecini de kendisi için sınıf kavramı ile izah etmektedir (Grabb, 1984, s. 53). Marx bu terimleri proletaryanın bilinçlenerek devrimci bir sınıf bilincine ulaşip kapitalist toplumu dönüştürmesi yönünde kullandı.

Oysa Weber, sosyal sınıfların grup bilinci derecelerine göre farklılık gösterdiğini ve en yüksek sınıf bilinci ve siyasi hareket potansiyelinin işçi sınıfında değil toplumsal yapının en tepesinde yer alan üst sınıfta olduğunu ileri sürmüştür. “Marx’ın kabulünün aksine doğası gereği birleşik bir sınıf yoktur ve sınıflar arasındaki güç mücadelelerinde onların koordinasyon içinde birleşik toplumsal birimler olarak hareket etmelerini sağlayacak koşullar nadiren ortaya çıkar” (Cuff, Sharrock ve Francis, 2013, s. 57).

Weber’in potansiyel olarak sayısız olası sınıf formu öznel farkındalık da dikkate alındığında dört temel sosyal sınıf etrafında birleşme eğilimi gösterir. Weber, üretim araçlarına sahip olanlar ve olmayanları da detaylı bir analize tabi tutarak, kapitalizmde iki sınıfın varlığından bahsetmektedir. Mülkiyetin büyük kısmını denetim altında tutan kapitalistler bir diğer ifade ile burjuvazi sınıfıdır (Arslan, 2004). Bu sınıf en pahalı tüketim mallarını satın alma tekelini elinde tutan ayrıcalıklı bir sınıftır. Satış, satışın örgütlenmesi ve mal biriktirme bu sınıfın tekelindedir. Mülkiyete dayalı sınıfın ikincisi ise göreceli olarak küçük miktarlarda üretim araçlarına ve mülkiyete sahip küçük burjuvazidir (Eyce, 1999, s. 276). Weber’ci sınıflar görüşünde ilginç olan bir diğer konu tekel kurma ögesidir.

Hiç mülkü olmayanları da beceri, yetenek ve eğitim düzeylerine göre tekrar kendi içinde ikiye ayırmaktadır. “Bunlardan ilki elinde sadece emek gücü olan işçi sınıfıdır. İşçi sınıfı kategorisi de kendi içinde türlere ayrıldığında bu sınıfın sayısını örneğin vasıflı, yarı vasıflı ve vasıfsız emek biçiminde artırılabilir (Cuff, Sharrock, Francis, 2013, s. 57). Emek güçlerini piyasada sunanların ikincisi ise piyasada eğitime dayalı daha fazla pazarlanabilir becerileri olan diplomalı uzmanlar, teknisyenler, beyaz yakalı işçiler ve memurlardır.

Marx ve Weber arasındaki bir diğer önemli tartışma orta sınıflar meselesidir. Giddens’in (1999) değerlendirmelerinde sınıf yapısı hakkında Marx ve Weber arasındaki en temel fark kol gücüne dayanmayan maaşlı çalışanların durumudur. Her iki sosyolog da erken kapitalist dönemde bu sınıfın varlığından bahsetmektedir fakat kapitalizm geliştikçe küçük burjuvazinin kademeli olarak azalacağını öngörmektedir.

Kol gücüne dayanmayan piyasada diplomalı ve pazarlanabilir nitelikleri olan maaşlı sınıf konusunda ise Marx ve Weber oldukça farklı görüşler ileri sürmüşlerdir (Yanıklar, 2014). Kapitalist sınıf yapısında iki zıt sınıf ön plana çıkarmasına rağmen, Marx, beyaz

yakalı sınıfın kapitalizmin gelişimi ile paralel olarak sayısının artacağını öngörmüştür. Fakat Marx belki de bu sınıfın kapitalizmden sosyalizme geçişte önemli bir güç kaynağı olamayacağına inandığı için bu sınıf ile ilgili ayrıntılı analizler yapmamıştır. Marx maaşlı orta sınıfın burjuvazinin yardımcı kuvveti olduğunu düşünmüştür (Grabb, 1984, s. 54). Bu sınıf, kapitalizm çok büyük bir artık değer ürettiği için büro ve teknik hizmetleri gerçekleştirme ihtiyacını karşılamaktadır. Yaptıkları işler proletaryaya göre daha fazla kazanç getirebilir ama işçi sınıfına daha yakındırlar. Kapitalist sınıf ile sömürü ilişkileri için dedirler ve aldıkları ücret bakımından kapitalistlere bağımlıdırlar (Marx, 1998).

Weber eşitsizliğin dağılımına vurgu yapmaktadır fakat bu yaklaşımın Marx için bir önemi yoktur. Maaşlı orta sınıf üyelerinin gelirleri ve hayat standartları daha iyidir ve sınıf çıkarları işçi sınıfı ile aynı değildir. Weber'e göre kapitalizm daha da genişledikçe işçi sınıfı ve küçük burjuvazinin çocukları beyaz yakalı işler için piyasaya girecektir ve dolayısı ile orta ve üst orta sınıfın hem sayısı hem de önemi artacaktır (Weber, 2012). Alt sınıflardan orta ve üst orta sınıflara doğru hareketlilik, Marx'ın iddia ettiği gibi bu sınıfların işçi sınıfı ile birlikte devrimci bir harekete katılma ihtimallerini büyük ölçüde ortadan kaldırmaktadır (Weber, 2012).

Özetle, potansiyel olarak çok sayıda olası sınıf formu öznel farkındalık da dikkate alındığında, Weber, Marx'ın ikili sınıf sisteminden farklı olarak 'sınıf'ı dört farklı kategoriye ayırdı: Mülk sahibi burjuva sınıfı, mülksüz beyaz yakalı orta sınıf (entelijensiya), küçük burjuvazi ve işçi sınıfı. Mülk sahibi burjuvazi sınıfı iktisadi güç, sosyal statü ve siyasal nüfusa sahip oldukları için en tepede yer almaktadırlar. Mülksüz ancak eğitime dayalı profesyonel entelijensiya ikinci en yüksek konumda bulunmaktadır. Entelijensiya genel olarak mülksüzdür ancak yüksek bir sosyal statü ve siyasal etkiye sahiptir ve işgücü piyasasında yüksek konumdadır ve bu nedenle ikinci sıraya yerleştirdi Weber. Küçük burjuvazi kendi kendine yeter mülk sahibi olduğu için üçüncü sıraya yerleştirdi ve beyin gücü kendine yetecek mülk ve sadece kol gücüne dayandığı için de işçi sınıfı dördüncü sırada yer almaktadır.

2.1. Tabakalaşmanın Çok Boyutlu Temelleri: Sınıflar, Statü Grupları ve Partiler

Weber, siyasal topluluklar üzerine yaptığı araştırmalarda çeşitli güç kaynakları zemininde bireyler ve topluluklar arasındaki çıkar çatışmaları üzerinde durmuştur (Weber, 2012).

“Weber’in terminolojisinde, güç istediğiniz şeyi diğerlerinden gelebilecek direnişlere rağmen yapabilme kapasitesidir. Örneğin, ekonomik zenginlik kişiye arzulan şeyleri elde etme kapasitesi sağlayan bir güç biçimidir. Weber, her toplumun güce dayalı olduğunu iddia etmiştir. Gücün üç boyutu olan ekonomi, prestij ve çıplak güç sınıf, statü ve partinin temelleridir. Sınıflar, statü grupları ve partiler arasında ve içlerinde tarihsel olarak belirleyici önemde güç mücadeleleri yer alır” (Cuff, Sharrock, Franci, 2013, s. 57). Sınıf, statü ve parti siyasal toplumda gücün dağılımının temel unsurlardır. Weber’e göre sınıf, statü grubu ya da parti gibi bir grup oluşturabilen insanlar çeşitli araçlarla amaçlarına ulaşmaya çalışırken sınıf yapısı ile bağlantılı bir çoğulculuk vardır. Toplumsal tabakalaşmada, karmaşık bir toplumsal ilişkiler seti içeren ve çakışan boyut ve gruplar vardır.

2.2. Sınıflar ve Statü Grupları

Sınıf nesnel olarak veriliyken, statü insanların toplumsal farklılıklar hakkındaki değerlendirmelerine bağlıdır. Sınıflar, mülkiyet ve kazançla eşleşen ekonomik etkenlerden kaynaklanırlar. Statü ise grupların hayat tarzları tarafından belirlenir. “Bir statü grubu kendilerini eşitler, aynı değerde varlıklar olarak gören ve başka toplumsal grupların üstünde ve altında algılayan bir insanlar toplamıdır” (Cuff, Sharrock, Franci, 2013, s. 58). Statü tabakalaşmasını belirleyen hayat tarzlarının kökleri tarihsel derinlikte yatar.

Kısaca, ekonomik sınıf ve statü grupları bireylerin görelî güçlerini temsil eden iki farklı hiyerarşiye karşılık gelmektedir. Bu iki hiyerarşiden ekonomik bir kategori olan sınıf sosyal sınıfa dönüştüğünde grup bilinci gelişir. Grup bilincinin varlığı da statü gruplarının temel unsurudur. Bu iki öznel bilinç arasındaki temel fark, statü grupları sosyal onurla ilgiliyken; sosyal sınıf ekonomik güç ile bağlantılıdır. Ancak ekonomik güç, hem sosyal onur hem de grup bilincinin dayanağı olduğunda; sınıf ve statü grupları aynı düzlemde kesişebilir (Turner, 1988). Gündelik hayatta aynı kişi hem sınıf hem de statü olarak aynı mevkide yer alabilir. Ekonomik olarak en üst sınıfta yer alan birisi sıklıkla aynı seviyede statü onuruna da sahiptir. Özellikle mülkiyet sahipliği ile statü onuru arasında yakın bir ilişki vardır. Aynı statü üyeleri arasındaki öznel farkındalık, günlük etkileşimde genellikle toplumsal kapanmaya ve başkalarını dışlamaya yol açmaktadır. Bu dışlama şekli örneğin aynı statü grubundaki evlilik gibi gündelik hayatta her türlü sosyal aktiviteyi içerebilir. Grubun kapalılığından dolayı Weber’in ifadesi ile aynı vergi sınıfına dâhil olanlar kendi aralarında dans etmektedir (Weber, 2012, s. 297).

Statü gruplarının taşıdığı toplumsal onur da olumlu ya da olumsuz olabilir. Örneğin, tıp doktorluğu, üniversitelerde profesörlük, hâkimlik ve öğretmenliğin Türk toplumunda yüksek saygınlığı vardır (Sunar, 2015). “Parya grupları olumsuz saygınlıkları olan, başkalarına çoğunlukla açık olan fırsatlardan yararlanmalarını engelleyen bir ayrımcılıkla karşılaşan statü gruplarıdır” (Giddens, 2000). Statü yapısının aşırı uçlara vardığı yerlerde, statü grupları kapalı bir kasta dönüşebilir. Aşırı formlarında yüksek kasttaki bir üyenin daha alçak kabul edilen statüdeki bireylerle teması, temizlenmesi gereken bir leke olarak görülür. Bu etnik topluluklar kan bağına inanır, dışarıdan evliliği ve sosyal ilişkiyi dışlarlar. Bu tür kast durumları ‘parya’ halklar olayının bir parçasıdır ve dünyanın her yerinde görülür. Kaçınılmaz durumlar dışında her türlü ilişkiden kesinlikle kopuk bir ‘diaspora’ içinde yaşarlar. Durumları yasal açıdan belirsiz ve güvencesizdir” (Gerth ve Mills, 1987, s. 184; Kemerlioğlu, 1996). En önemli tarihsel örnek Yahudilerdir.

Weber’e göre sınıf ve statü ne birbirinden çok farklıdır ve ne de aralarında tam bir uyum vardır. Sınıf ve statü farklı konumlardan kaynaklanır ve gerçek toplumsal yaşamda aralarındaki ilişki saha araştırmaları ile belirlenebilir. Bu değerlendirme ne ekonominin rolünü inkâr eder ne de ekonomiden kaynaklanmayan statüyü. Ekonomi nihai çözümlenmede en önemli güç ancak ekonomiden kaynaklanmayan statü ve sosyal onur da sosyal tabakalaşmada önemlidir ve bir diğer boyutunu meydana getirir (Weber, 2012 s. 298). Çoğu zaman sınıf ve statü grubu kesişmektedir fakat bunun her zaman böyle olacağını iddia etmek doğru değildir. Örneğin bazı toplumlarda bir statü grubu olarak din adamlarının gücü piyasa ilişkilerinden değil toplumun onlara atfettiği dini otoriteden kaynaklanmaktadır. Dolayısı ile ekonomik düzen ile statü düzeni arasındaki yüzde yüz bir kesişme ve korelasyon yoktur ve bu ilişki ampirik bir araştırmanın konusudur.

2.3. Partiler

Weber’in toplumsal eşitsizlik ve tabakalaşmayı kapsayan üçüncü kavramı parti terimidir. Her üç kavram toplumda var olan farklı güç kaynaklarına işaret etmektedir. “Parti, ortak kökenleri, çıkarları ve hedefleri olduğu için bir arada çalışan bir grup bireyi tanımlamaktadır” (Giddens, 2000). “Parti bilinçli bir güç mücadelesi organizasyonudur. Bu yüzden, özellikle güç mücadelesi amacıyla yaratılan bir yapı olarak parti kendi amaçlarına güç fırsatlarını en üst düzeye çıkartarak ve örgütlenerek ulaşır” (Cuff,

Sharrock ve Francis, 2013, s. 59). “Tabakalaşmada sınıflar ekonomik düzen, statü grupları sosyal düzen yani ‘onur’ içinde yer alır. Partiler ise güç ve iktidar” binası içinde yer alırlar. Sınıflar ve statü grupları hukuk düzenini etkiler ve karşılığında hukuk düzeni tarafından etkilenirler” (Gerth ve Mills, 1987, s. 189).

“Weber’e göre modern toplumlarda parti örgütlenmeleri gücün bir diğer boyutudur ve tabakalaşmayı sınıf ve statüden bağımsız bir biçimde etkileyebilmektedir” (Giddens, 2000). Partilerin eylemleri sosyal güç ve iktidarı kazanmaya yöneliktir. Kural olarak partiler bir sosyal “kulüp” içinde de ‘devlet’ içinde de var olabilirler. Partiler planlı bir biçimde ulaşılmaya çalışılan bir hedefe yöneliktir. Bu hedef amaçları olan maddi-manevi bir ‘dava’ olabilir. Kişisel amaçlara da hizmet edebilir. Her partinin hedefi ve hedefe ulaşmak için kullandığı araçlar ancak toplumsallaşmış topluluklarda, yani belli ölçüde rasyonel bir düzene sahip topluluklarda var olabilir (Gerth ve Mills, 1987, s. 189).

Belirli durumlarda partiler sınıf konumunca ya da statü konumunca belirlenmiş çıkarları temsil edebilirler. Yandaşlarını sınıf ya da statü gruplarından toplayabilirler. Ama sınıf partisi ya da salt statü partisi olmaları gerekmez. Çoğunlukla kısmen sınıf ya da kısmen statü partileridir, ama kimi zaman da bunlardan hiçbiri değildirler. Kalıcı ya da geçici grupları temsil ediyor olabilirler ve iktidara gelme yolları çok değişik olabilir (Gerth ve Mills, 1987, s. 190).

Weber’in terminolojisinde partiler sistematik olarak, ortak menfaatler etrafında birleşmiş gönüllü gruplardır. Fakat Weber tanımında sadece siyasal partiler değil diğer örgütlü baskı grupları ve birlikler de parti tanımına dâhildir. “Parti, Weber’in terime yüklediği anlamda, analitik bir kavramdır ve sadece örgütlü siyasal partileri ifade etmez. Parti sadece daha fazla güç elde etmek amacıyla geliştirilen bütün birlikleri içerir. O, büyük ölçekli bir siyasal gücün yanı sıra, iş hayatındaki örgütler, boş zaman organizasyonları, dini organizasyonlar gibi toplulukları içerebilir” (Cuff, Sharrock ve Francis, 2013, s. 59).

Statü grupları ve sosyal sınıf mensuplarında olduğu gibi, parti üyelerinde de grup bilinci ve dayanışma vardır. Hatta hem statü grupları, hem de sosyal sınıflar belirli şartlar altında partiye dönüşebilir. Ancak partileşmek için bürokratik resmi bir yapı ile yöneticilerin olması gereklidir. Partinin bürokratik remi yapısı, görev dağılımı gibi yapısal özellikleri,

parti terimini sınıf ve statüden farklı kılmaktadır. Bu nedenle, tüm statü ve sınıfların parti olması veya partilerin sınıf ve statü grubu olması söz konusu değildir. Ancak bu üç kavram duruma göre kesişebilir ve bu da saha araştırmaları ile tespit edilebilir.

Özetle, Weber'in sınıf, statü ve parti çözümlenmeleri hala önemli olmakla birlikte son yıllarda gözden düşerek yerini bir başka Weberci teori olan ve gözden geçirilerek yeniden güncellenen toplumsal kapanma (kapalı ilişkiler)'e bırakmıştır. Aşağıdaki satırlarda da değinildiği gibi, resmi bir yaptırım olmamakla birlikte toplumsal sınıf ve statü gruplarının dışlama ve mahrum bırakma süreçleri ile ödül ve fırsatların en üst düzeye çıkarıldığı ve nesilden nesile devam eden sınıf kültürünün devam ettirildiği ifade edilmektedir.

3. Açık ve Kapalı İlişkiler (Toplumsal Kapanma)

Weber, *Ekonomi ve Toplum* (2012) kitabının birinci cildinde *Sosyal Eylem* ana başlığı altında "açık ve kapalı ilişkiler" (toplumsal kapanma)'dan bahsetmektedir. Kapalı ilişki biçimi aslında tabakalaşma teorileri kapsamında üzerinde durulması gereken ve Weber'in literatüre kazandırdığı bir diğer ilgi çekici kavramdır. Tekelleşme, kapalı iş ilişkileri, dini gruplar, etnik işbölümü, seçkinlerin dolaşımı gibi konulara ışık tutması bakımından üzerinde durulması gerekmektedir.

Weber, açık ve kapalı ilişkiler başlıklı yazısında bir ilişkinin açık veya kapalı olmasının ekonomik belirleyicilerini tahlil etmektedir. Yaşam için rekabet bağlamında bir ilişkinin ekonomik nedenlerle kapalı olmasının nedenleri üzerinde durmaktadır. Tabakalaşma için önemli olan kapalı rasyonel ilişkilerdir.

"Sosyal bir ilişki taraflara maddi ve manevi tatmin için fırsatlar verebilir. Eğer taraflar başkalarını kabul ettiklerinde, tatmin derecesinde, türünde, güvenliğinde ya da değerinde bir iyileşmeye neden olacağı beklentisinde olurlarsa çıkarları ilişkiyi açık tutmakta olacaktır. Öte yandan, eğer beklentileri durumlarını tekeli taktiklerle iyileştirmekse çıkarları kapalı ilişkilerdir" (Weber, 2012, s. 153).

Weber, açık bir sosyal ilişkiyi "ister cemaat isterse cemiyet olsun ona katılmak isteyen ve gerçekte de bunu yapma durumunda olan hiç kimsenin katılımını reddetmiyorsa

dışarıdakilere “açık” olarak nitelendirmektedir” (Weber, 2012, s. 153). Weber’in tanımına göre dışarıdan herhangi bir gruba ya da ilişkiye katılmak istediğinde buna izin veriliyorsa bu ilişki dışarıdakilere açıktır. Bir diğer ifade ile bir grubun veya bir ilişkinin üyeleri grup dışından gelen kişilere izin verdiklerinde ekonomik, sosyal vs. durumlarının iyileşeceğini düşünüyorlarsa bu ilişkinin açık olması muhtemeldir.

Öte yandan bir ilişki “öznel anlamına ve bağlayıcı kurallarına göre, belli kişilerin katılımı kabul edilmiyor, sınırlanıyor ya da belli koşullara tabi kılınyorsa dışarıdakilere “kapalı” olarak adlandırmaktadır” (Weber, 2012, s. 153). Aynı biçimde eğer bir grup veya ilişkide bulunan bireyler başkalarının aralarına katılmasına izin vermediklerinde ya da sınırlandırdıklarında ekonomik, sosyal vs. durumlarının daha iyi olacağını düşünüyorlarsa bu ilişki biçimi de muhtemelen kapalıdır.

Weber açık ve kapalı ilişkileri tanımladıktan sonra dört tür kapalı ilişkiden bahsetmektedir. Bunlar geleneksel, duygusal, değer yönelimli ve kapalı rasyonel ilişkilerdir. Tabakalaşma için önemli olan kapalı ilişki biçimi ise çıkar amacı ile rasyonel kapanmanın tipik örnekleri tekeli nitelikteki ekonomik kuruluşlardır (Weber, 2012, s.154).

Weber, kapalı rasyonel ilişki biçiminde, kaynakların kullanımı ve paylaşımı için rakiplerin sayısı arttığında, toplulukların rekabeti azaltmanın yollarını aradığı varsayımından hareket etmektedir. Rekabet arttığında bir grup aynı etnik, ırk, dil ve din gibi unsurlardan da ortak bir payda etrafında dışarıdakileri rekabetin dışında tutmaya çalışır. Bir sonraki aşamada çıkar grubu olarak nitelendirilebilecek bir yapıya dönüşür. Bu çerçevede, kapalı grup içindeki bireyler kendi aralarında rekabet etmektedir fakat dışarıdan gelebilecek kişilerin rekabeti arttıracığını düşünerek kendi kapalı gruplarına katılmalarına izin vermezler ya da girmeyi sınırlandırırılar. Bu durum da tekellerin ortaya çıkmasına neden olur. Ekonomik temelli olan dışarıya kapalı tekeli grup, kendi arasında işbirliği yaparak diğerlerinin katılmasına izin vermez. Bu tür tekeli ilişkiler grup içindeki bireyleri eğiterek daha özel formlara da evirilebilir. Grup içindeki bireyler özel yetiştirilir ve sosyal bağları sayesinde seçkin bir hayat şansı elde edebilir (Weber, 2012, s. 155).

Belirli şartları yerine getirmek kaydı ile sadece seçkin bir azınlığın bu kapalı ilişkilere katılmasına izin verilir. Bu gruplara kabul edilenler özel okullarda ve prestijli

üniversitelerde uygun bir eğitim almak, birlikte sosyalleşmek, kendini kanıtlamak ve belirli bir süre bekleyerek ek gereksinimleri karşılamak zorunda kalabilir. Kapalı ilişkilerin söz konusu olduğu bu tür gruplardaki bireyler kendilerini değil ait oldukları kapalı grubun önceliğini her şeyden daha üstün tutmak durumundadırlar (Weber, 2012, s. 155).

Weber'in yazılarında görülen açık ve kapalı ilişkiler ve toplumsal kapanma Parkin (1979, 1988) tarafından yeniden gündeme getirilerek eşitsizliğin nasıl doğup sürdürüldüğü ve dönüştürüldüğünü açıklamaya yönelik olarak geliştirilmiştir. Yukarıda da izah edildiği gibi Weber, toplumsal kapanmayı ticari sınıflar ile mülk sahibi sınıfların yaşam olanaklarını toplumsal sınıf ve statü grubu doğrultusunda meşrulaştırıp yeniden üretmelerinin bir arada giden sürekliliğinin araçlarından birisi olarak görmüştür. Bu görüşün daha sonraki taraftarları da toplumsal kapanmayı etnik köken, kast, hatta kapalı rejimleri bile kapsayan "statü onurunun maddi bir ödülü olarak her türlü eşitsizliğin temeli saymışlardı (Marshall, 2005).

Kapanma, ikili bir mekanizma olan dışlama ve içine almayla işlerlik kazanır. Dışlama ve içine alma ölçütleri ki bunlar (öğrenim durumu, parti üyeliği, deri rengi, dinsel kimlik, mülkiyet, toplumsal köken, yaşam tarzı ya da bulunduğu bölge olabilir) seçilmesi ve dayatılması dışlananlara yönelik dayatılması, gasp etme stratejilerinin yanı sıra eşitsizliği meşrulaştırıcı ideolojilerin açıklanmasına da katkıda bulunabilir (Marshall, 2005). Özetle, açık ve kapalı ilişkiler veya bir başka ifade ile toplumsal kapanma grupların girişlerini kısıtlayıp diğerlerini dışarıda bırakarak ve dağıtımını kontrol ederek toplumsal statü ve avantajları en üst düzeyde tutmaktır. Weber, piyasada ve diğer bazı koşullarda zenginlerin, seçkinlerin, kastların ve etnik toplulukların toplumsal kapanma koşul ve süreçlerini örnekleriyle açıklamıştır.

Son yıllarda Weber'in çok boyutlu "sınıf, statü ve parti" formülü eski açıklayıcı gücünde değildir ancak bunun yerine Frank Parkin tarafından bir diğer alternatif olan sosyal kapanma (açık ve kapalı ilişkiler) yeniden gözden geçirilerek şekillenmeye başlamıştır.

4. Güç, Hâkimiyet ve Tabakalaşma

Weber'in güç (iktidar) analizleri eşitsizlik ve tabakalaşmanın bir başka boyutunu oluşturmaktadır. Weber'in güç analizleri karmaşıktır; sosyal hayat bir güç mücadelesi ve

çatışma alanıdır. Güç mücadelesinin temelinde en geniş anlamda siyaset vardır. Toplumsal eşitsizlik ve tabakalaşmanın izleri farklı çıkar gruplarının elde ettikleri her türlü güç çerçevesinde ele alınmalıdır.

Weber gücü çok kapsamlı ve amorf bir biçimde tanımladığı için eşitsizlik ve tabakalaşmaya uyarlanması karmaşık tahliller gerektirmektedir. Weber'in tanımında akla gelebilecek bütün nitelikler güç kapsamı içindedir ve tabakalaşma bağlamında ele alınması bazen kullanışlı değildir. Güç ilişkileri düzensizdir ve sık yer değiştirebilir. Fakat gücün diğer boyutu olan hâkimiyet (egemenlik) yapısal özellikler barındırdığı için tabakalaşma çalışmalarında daha uygun bir analitik terimdir (Grabb, 1984, s. 58-59). Egemenlik ilişkilerinde gruplar bir başka gruba tabi olup emirlere itaat etmekte, bulunduğu konumu kabullenmekte ve eşitsizlik ilişkileri düzenli bir yapıya bürünmektedir. Fakat Grabb'ın da belirttiği gibi sosyologlar arasında güç ve egemenliğin ayrı alanlar olup olmadığı hususunda bir görüş birliği yoktur.

Weber'in terminolojisinde geleneksel, karizmatik ve yasal olmak üzere üç egemenlik türü vardır. Egemenlik meşru veya gayri meşru olabilir çünkü karşı çıkanların değiştirme gücü yoktur. Tahakkümün türü zaman ve topluma göre farklılık gösterebilir. Ne var ki, mutabakat ve boyun eğmenin en önemli nedeni son tahlilde baskın grup ya da grupların zor kullanmasıdır. Zorbalık erken ilkel toplumlarda çok daha yaygındır ve toplumlar geliştikçe iktidar ilişkilerinde fiziki güç kullanma eğilimi azalmaktadır. Sürekli fiziki güç kullanmak şiddet, kızgınlık ve öfke yaratır ve alt grupları isyana teşvik eder. Modern toplumlarda özel koşullar haricinde fiziki güç kullanmak gereksizdir çünkü yasal kanunlar ortaya çıkmıştır. Hâkim grup zamanla yasal hakları sağlamlaştırarak rıza göstermeyi haklılaştırmakta ve mutabakatı sorun olmaktan çıkarmaktadır (Weber, 2012).

Weber'in sosyolojik yaklaşımı çatışma ve mücadeleye dayalıdır. Ekonomik çıkar çatışmaları diğer pek çok çatışma türlerinden sadece bir tanesidir. Güç için mücadele siyasetin merkezinde yer alır ve toplumsal eylemin doğasında vardır. Bu nedenle Weber sosyal eylemi geniş anlamda siyasal açıdan ele alır.

Weber, toplumların tarihi süreç içinde rasyonelleşmeye doğru değiştiğini ve sosyal eylemin giderek rasyonelleştiğini düşünmüştür. Aynı şekilde, Weber rasyonel

bir hukuk düzeni ve siyasi sistemin gelişim gösterdiğini belirtmiştir (Aron, 1967). Erken toplumlarda hukuk sistemi bir bölgeyi kontrol edenler tarafından fiziksel güç tekeli meşrulaştıran bir dayanak olarak ortaya çıkar. Bu yasalar daha ayrıntılı bir yapıya dönüşür ve sosyal eylemler düzenlemeler içerir. Egemen grup tedricen farklı alanlarda yönetici roller üstlenerek modern devletin kurulmasına yol açar.

Hâkimiyeti sağlayıp kalıcı hale getirmek bürokratik aygıtlarla mümkündür. Bürokrasiler sosyal eylemleri düzenleyerek toplumsal eşitsizliği sistemleştirip sürekliliği tesis eder. Weber'e göre toplumsal eşitsizlik ve tabakalaşmanın ortaya çıkıp sürekliliğinin sağlanmasının temelinde birbiri ile bağlantılı bürokratik yapılardan oluşan devlet mekanizması vardır. Devleti oluşturan yasama, yürütme, polis, asker ve diğer kuruluşlar kendi içlerinde görece hak ve otonomiye sahiptir. Bütün bu karmaşık aygıtlar bütünlüğünü ekonomiye indirgemek yüzeysel ve dar görüşlü bir tahlildir. Weber, ekonomik alanın dışında kalan diğer yapıların egemen kapitalist sınıfın bir üst yapısı olduğu tezini açıkça reddetmektedir. Weber, kapitalist sınıfın gücünün farkında birisi olarak daha çok yönetim araçlarının bürokratik elitlerin yetkilerinde toplanmasından endişelenmiştir (Weber, 2012).

Weber'in güç (iktidar), egemenlik ve otorite formülü sosyal eşitsizlik ve tabakalaşmanın karmaşık doğasının bir diğer önemli boyutunu oluşturmaktadır. Güç, egemenlik ve otorite modern devletin ortaya çıkışı ile birlikte her zaman ekonomik alanla çakışmamaktadır. Özellikle 20 yüzyılda ortaya çıkan ulus devletlerinin kurucuları çoğu zaman askeri ve sivil bürokratlardır. Bürokratlar güçlerini ekonomik alandan değil organize olabilmeye kapasitelerinden almışlardır. Yöneticiler daha sonraki süreçlerde meşruiyet boyutu kazandırıp kuralları belirlemişler ve yönetilenleri oyuna dâhil ederek sosyal tabakalaşmayı kurumsallaştırmışlardır.

5. Demokrasi, Sosyalizm ve Tabakalaşma

Weber'in ana hatları ile incelediğimiz toplumsal eşitsizlik ve tabakalaşma teorisi karmaşık ve çok boyutlu ilişki dinamikleri sonucunda ortaya çıkmaktadır. Modern toplum kendi menfaatleri doğrultusunda hareket eden insan eyleyenlerin rekabet ve mücadelesi sonucunda şekillenmiştir.

Weber, gelecek ile ilgili Marx kadar iyimser değildir. Hatırlanacağı üzere, Marx kapitalist toplumdaki eşitliğin sağlanacağı sosyalist bir topluma geçileceğini öngörmüştür. Weber, demokrasiye sempati ile bakmaktadır, ancak kapitalizm altında gelişen hâkimiyet, Weber'i toplumsal eşitsizliklerin giderilmesi hakkında kötümser bir gelecek tahminine yöneltmiştir. Weber ayrıca sosyalizmin de tahakküm, güç ve baskı kullanmayı daha da şiddetlendireceğini düşünmüştür.

Weber, modern toplumlarda demokrasinin işlevselliği sorununu irdeler ve temsili demokrasiyi benimser. "Geniş, karmaşık modern toplumlarda doğrudan halk demokrasisi gibi politik kavramları ütopyacı bulduğu için reddetmiştir. Bu tür ütopyacı demokratik teorilere karşı temsili demokrasiyi savunmuştur (Swingewood, 1998, s. 223-224).

Fakat sonuçta parlamenter demokrasi veya bir başka formu dediğimiz bu sistem de Weber için tahakküme yol açan bürokrasinin bir diğer çeşidinden başka bir şey değildir. Bürokrasinin demokrasi ile kaçınılmaz birlikteliği karşısında yapılacak bir şey yoktur; çünkü modern karmaşık toplumlarda demokrasi sadece bürokratik organizasyonlar ile yürütülebilir. Bürokrasi, yöneticiler tarafından olası suiistimallere karşı öngörülebilir bir düzen sağlar. Demokratik sistem yasa, yönetmelikler, mahkemeler, itiraz hakkı, seçimler ve çok partili bir yapı içerir ve bu yapı da seçilmiş bürokratları belirlenmiş sınırlara çeker (Gerth ve Mills, 1987, s. 42).

Yönetim bürokrasisinde de otoritenin hiyerarşisi, tesir, tecrübe ve uzmanlık vardır. Böylece, devlet idarecileri özel uzmanlık nitelikleri olan seçilmiş bir gruptur ve dolayısıyla ile demokraside de daha fazla güç ve otoriteye sahiptir. Demokrasi için gerekli olan bürokratik düzenin yöneticileri bu şartları kendi çıkarları etrafında kullanabilirler. Tabii ki her demokraside bu ihlallerin kaçınılmaz olduğu anlamına gelmez.

Weber gözlemlerinde siyasi eylemin her zaman manevra kabiliyeti olan ve önde gelen küçük siyasi bir grup tarafından verildiğini ifade eder. Ayrıca, Weber liderlerin temel demokratik prensiplere sadık ve başarılı olduğu ölçüde bunun böyle olması gerektiğini söyler. Weber için demokratik siyasette en önemli mesele etkili bir liderliktir. Weber'in kişisel tercihi demokratik aydınlanma ve kişisel karizmaya sahip bir lider etrafında duran bir siyasal demokrasidir. Weber'in korkusu ise gelecekte lidersiz bir hale gelmesi ve ülkenin yüksek dereceli memurlar tarafından lidersiz demokrasi şeklini almasıdır.

Yukarıdaki tartışmalar göz önüne alındığında, Weber'in gelecek için demokrasi umutları karamsardır. Hatta kendi tercihi olan siyasal demokraside bile bürokratik tahakkümün kaçınılmaz olduğu açıktır. Modern toplumun karakteristiği bireysel otonomi kaybı ve insan özgürlüğüdür. Bununla birlikte, sosyalizmin bütün bu ikilemlere çözüm olduğunu ve en iyi demokrasinin de sosyalizmde olduğunu iddia etmek yanlış bir iddiadır. Sosyalist sistemler, devletin karar almasında merkezileşmeye daha çok yol açmakta ve insan faaliyetlerinin tüm alanlarına müdahale etmektedir. Aslında, sosyalizm kapitalizmden daha fazla resmi bürokratik eğilimlere sebep olmaktadır. Proleterya diktatörlüğü bir kuruntudur ve sosyalizm bürokratik diktatörlüğün en uç örneğidir (Weber, 2012).

Weber, Marx'ın sosyal çatışma ve sosyal eşitsizliğin sona ereceği beklentisine katılmaz. Bürokrasinin gerekliliği, insan ilişkilerinde hizipçilik, rekabet ve mücadele; sosyalist veya kapitalist olsun bütün toplumların özelliğidir. Her iki düşünür de mücadele ve çatışmanın eşitsizlikte en önemli etken olduğunda hem fikirdir. Diğer taraftan Marks'a göre, mücadele ve çatışma insan doğasının ve sosyal hayatın tabii bir sonucu değildir. Sömürü ve sınıf sistemi insanları çatışmaya itmektir ve bu sistem insan doğasında var olan işbirliği ve yardımlaşmayı engellemektedir. Weber'e göre ise, sınıf ilişkisine dayalı sömürü düzeni olmasa dahi güç mücadelesi ve çatışma başka alanlarda devam edecektir. Her türlü olumsuz şiddet, sömürü ve gücün kötüye kullanılmasına karşı denetleme mekanizmaları geliştirilebilir fakat bu her zaman başarı ile neticelenmez.

Öte yandan Marx'ın ön gördüğü devrim gerçekleşmedi ancak dünya için çok büyük bir sorun haline gelen sermayenin gittikçe çok küçük bir azınlığın elinde toplanacağı tahmini bugün gelinen süreçte doğrulanmış gözükmektedir.

SONUÇ

Sosyal eşitsizlik ve tabakalaşma konusu insanlık tarihi boyunca hep önemli bir sorun olarak görülmüş ve sosyal bilimciler eşitsizliğin nedenleri, aldığı formlar ve sonuçları hakkında düşünmüşlerdir. Eşitsizlik sorunu ileriki yıllarda ülkelerin ve dünyanın en önemli sorunu haline gelecektir. Weber'in katkıları önemli teorilerden biri olarak hala bir başvuru kaynağıdır. Weber'in eşitsizlik ve tabakalaşma hakkında yazdıkları hala önemlidir çünkü çok boyutlu faktörler insanların yaşamlarını güçlü biçimde

etkilemektedir. Bu makalede tahlil edilen Weber'in eşitsizlik ve tabakalaşma teorisi modern toplumların karmaşık gerçeklerini tanımlamak ve birbirinden bağımsız iç içe geçmiş süreçleri tüm yönleri ile alması dolayısı ile esnek bir temel sağlamaya devam etmektedir. Weber'in bu konudaki ana teması toplumsal eşitsizlik ve tabakalaşmanın karmaşık, çok boyutlu nedenselliğe dayalı bir doğasının olduğudur.

Marx ve Weber'in düşüncelerinin geliştirilmiş biçimleri günümüzde de başvuru kaynağı olmaya devam etmektedir. Marx'tan sonra sosyal eşitsizlik ve tabakalaşma araştırmalarının teorik ve ampirik temellerini atan Weber'in bir birlerine zıt görüşleri olsa da modern toplumun yapısında önemli bir rol oynayan sınıf hakkında ortak noktaları vardır. Weber, Marx'ın proleterya ve burjuvaziden müteşekkil iki kutuplu sınıf çözümlemesinin ortalarına ne burjuvazi ne de proleter olan ve gelişen bir orta sınıfı dâhil ederek Marx'ın analizlerini genişletip sınıf, statü ve parti olmak üzere üç boyutlu bir tabakalaşma perspektifi geliştirmiştir.

Weber, bununla birlikte toplumsal yapılardaki çok sayıda hakimiyet biçimlerini tanımlayarak birbirleri ile iç içe geçmiş menfaat birliklerini, yasal, yasal olmayan, değerlerden ve alışkanlıklardan kaynaklanan egemenlik biçimlerini, modern hayatta çok önemli roller üstlenen bürokratik örgütlerin belirleyiciliğini ve de devletin gittikçe artan etkisini gündeme getirerek kendinden sonra gelen tabakalaşma ve eşitsizlik çalışmalarına önemli katkılar yapmıştır. Ekonomik kaynakların denetimi, statü grupları ve parti birliklerinin etkileşimleri ile elde edilen güç; toplumsal eşitsizlik ve tabakalaşma düzenini biçimlendirmektedir.

Son yıllarda geliştirilen eşitsizlik ve tabakalaşma teorilerinin önemli bir kısmı (sınıf yapışması, toplumsal kapanma, güç teorileri, statü tutarsızlığı vb.) yeni Webercilere aittir.

Postmodernist araştırmacılar sınıfın önemini kaybederek yerini parçalı kimlikler, hayat tarzı ve tüketime bıraktığını ileri sürmektedirler fakat bu tartışmalar da yine bir yönü ile Weber'in statü kavramının güncelleştirilmesine dayanmaktadır. Ancak son yıllarda Weber'in çok boyutlu sınıf, statü ve parti formülü güncelliğini kaybetmiştir ve bunun yerine Weber'in sosyal kapanma (kapalı ilişkiler) analizleri yeniden gözden geçirilerek tabakalaşma çalışmalarında önem kazanmıştır.

Kaynaklar

- Argın, Ş. (1992). Neo-marksist sınıf analizinde weber hayaleti. *Birikim*, Nisan, 1992. <http://www.birikimdergisi.com/birikim-yazi/6521/neo-marksist-sinif-analizinde-weber-hayaleti#.WJuIzNKLTMw>.
- Aron, R. (1967). *Sosyolojik düşüncenin evreleri* (A. Korkmaz, Çev. 1986). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Arslan, A. (2004). Temel sorunları ve açılımları ile sınıf teorisi, sınıf bilinci ve orta sınıflar. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2, 126-143. http://www.politics.ankara.edu.tr/dergi/pdf/65/1/10_Yaniklar_Cengiz.pdf
- Coser, A. L. (2008). *Sosyolojik düşüncenin ustaları* (H. Hülür, S. Toker ve İ. Mazman, Çev.). Ankara: De Ki Basım Yayım Ltd. Şti.
- Cuff, E. C., Sharrock W. W. ve Francis D. W. (2013). *Sosyolojide perspektifler* (Ü. Tatlıcan, Çev.). İstanbul: Say Yayınları.
- Eyce, B. (1999). Sosyal tabakalaşma tipolojisinde weberyan model. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Dergisi*, 13, 271-287. <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/151842>
- Grabb, G. E. (1984). *Theories of social inequality an introduction*. Holt, Rinehart and Winston of Canada, Limited.
- Gerth H. H. ve Mills, C. W. (1987). *Max Weber: Sosyoloji yazıları* (T. Parla, Çev.). İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları.
- Giddens, A. (1996). *Siyaset sosyolojisi ve toplumsal teori* (T. Birkan, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Giddens, A. (1999). *İleri toplumların sınıf yapısı* (Ö. Baldık, Çev.). İstanbul: Birey Yayınları.
- Giddens, A. (2000). *Sosyoloji* (H. Özel, C. Güzel, Çev.). İstanbul: Ayraç Yayınları.
- Kemerlioğlu, E. (1996). *Toplumsal tabakalaşma*. Ankara: Saray Kitabevi.
- MacRae, G. D. (1985). *Weber* (N. Vergin, Çev.). İstanbul: Afa Çağdaş Ustalar Dizisi, Afa Yayıncılık.
- Marshall, G. (2005). *Sosyoloji sözlüğü* (O. Akınay, D. Kömürcü, Çev.). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Marx, K. (1998). *Artı değer teorileri*. (Y. Fincancı, Çev.). İstanbul: Sol Yayınları.
- Özlem, D. (1990). *Max Weber'de bilim ve sosyoloji*. İstanbul: Ara Yayıncılık.
- Parkin, F. (1988). Toplumsal tabakalaşma. (F. Berktaş, Çev.). A. Uğur, M. Tunçay (Ed.), *Sosyolojik çözümlemenin tarihi* içinde. V Yayınları.
- Parkin, F. (1979). *Marxism and class theory: A bourgeois critique*. London: Tavistock
- Ringer, F. (2006). *"Weber'in metodolojisi: Kültür bilimleri ile sosyal bilimlerin birleşimi"* (M. Küçük, Çev.). Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Sunar, L. (2015). Türkiye Sosyoekonomik Statü Endeksi Geliştirme Projesi. TÜBİTAK Projesi, 113K506.
- Swingewood, A. (1998). *Sosyolojik düşüncenin kısa tarihi*. (O. Akınay, Çev.). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Turner, B. (1988). *Statü*. (K. İnal, Çev.). Ankara: Doruk Yayıncılık.

- Ünal, A. Z. (2011). *Toplumda tabakalaşma ve hareketlilik: Olgular, kavramlar ve kuramlar*. Ankara: Birleşik Yayınevi.
- Weber, M. (2010). "Protestan ahlakı ve kapitalizmin ruhu" (E. Aktan, Çev.) İstanbul: Alter Yayıncılık.
- Weber, M. (2012). *Ekonomi ve toplum*. (Cilt I) (L. Boyacı, Çev.). İstanbul: Yarın Yayınları.
- Weber, M. (2012). *Ekonomi ve toplum*. (Cilt II) (L. Boyacı, Çev.). İstanbul: Yarın Yayınları.
- Yanıklar, C. (2014). Postmodernist antipati: Postmodernist sınıf (sızlık) yaklaşımlarına eleştirel bir bakış. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 65(01), 205-227.

